

Fekete J. József

PERIFÉRIÁRÓL BETEKINTŐ

„NINCSEN RAJTAM MEGFELELŐ VONALKÓD”
(Balogh Robert: *Durva a nyár*)

Balogh Robert regényét olvasván Jack Kerouactól (*Úton*) Bret Easton Ellisig (*Amerikai pszicho*) egy sor szerző eszembe jutott, köztük Balogh Robert is (*Elveszett*, 2005), akik hősei vagy csupán sodródtak a semmivel, vagy számító módon lebegtek az általuk megtagadott értékek fölött, esetleg hagyták kiszabadulni magukból a bestialitást, amit ráadásul bántó flegmasággal még élveztek is. Balogh mostani regényének hőse is látszólag könnyedén veszi az életet. Öt éven át Pesten tanul, egyedül bérel albérletet, a nem kevés pénz havonta rendszeresen érkezik, ő meg csajozik, iszik, drogozik, bulizik, külföldi utazásra is jut, a legmárkásabb cuccokat viseli, végül magas társadalmi körökbe jut, ahonnet hamarosan visszazuhan. Életkörülményei ideálisak, azt és akkor tesz, amit és amikor akar, kezdetben a legnagyobb gondja, hogy ha föl akar szedni valakit, hogyan rázza le az előzőt. Hibája, hogy nincsen kocsija, de ez a legkevésbé izgatja.

Csakhogy ennek a talmi jólétnek rettenetes ára van. Hősünk ugyanis cigány, ami a családjában egyedül rajta nem ütközik ki. Apja kétségbeesetten és mindenáron ki akarja szakítani fiát cigányságából. Ehhez viszont a gyerekek meg kell tagadnia származását, megszakítania minden kötelékét eredeti környezetével és családjával. Apja megesketi, hogy megtagadja családját érvényesülése érdekében. Persze ezzel együtt önmagát is meg kellett tagadnia. Nem kellett hozzá öt év, hogy megdöbbenjen: „Annyira elszoktam a cigányoktól, hogy szabályosan féltem. Tőlük. Magamtól. Egészen elfelejtettem, hogy én is az vagyok.” (79. o.)

A fölvezetés, mondjuk, még hihető is, a cigány familia egy autópályás telek-üzlet révén szép vagyonhoz jut, ez lesz a legjobb szándékkal kiközösített fiú apanázsa. Ezen túlmenően éppen ennek a gyermeknek a szüleit és testvéreit mérsárolják le ádázul és hidegvérrel a Telepen bőrfejú, idióta rasszisták, házukat fölgyújtják, a menekülőket lelövik.

A regényhős is a halállistán van, nem létező holttestét el is temették a Telepen, csakhogy hősünk fogadalma ellenére se szakadt el cigány gyökereitől. A családját megsemmisítő vérengzésről Amszterdamban értesült, amikor szárnyalt vele az élet: két szőke szépség között hentergett, vedelt, szívott, magyar származású riksával vontatta magát buliról bulira, amíg egy bevásárlóközpontban meg nem látta a tévéjelelentést, amelyen fölismerte a fölégetett családi házát a magyarországi Telepen. (Ez a rasszista gyilkosságsorozat valóban megtörtént Magyarországon, Balogh Robert erre építette regényét.)

A regényhős élete korábban se volt könnyű, csupán inkább könnyed, intelligenciája és tudása vezérelte, ám családja módszeres kivégzését követően igencsak nehezen viselte sorsát. Haza nem mehet, hiszen családját megtagadta, a rendőrség szerint maga is odaveszett a merénylet során. A joghallgató hős ezt követően kezd disztingválni: eddig is utálta, ha valaki cigányozott vagy zsidózott, esetleg buzizott, de nem azért, mert ez sértette, hanem mert meggyőződése szerint fajra, bőrszínre, nemi irányultságra tekintet nélkül mindenki egyformán jogosult az életre. A körötte pezsgő közélet viszont ellentmondott elveinek.

Famíliáját, szüleit, lány- és fiútestvéreit valami marhák éppen származásuk miatt mészárolták le. Olyanok, akik még magukban hordozták a túlélő náci ideológiát, és akik ezzel nem voltak egyedül. Balogh Robert regényhőse a bőrén tapasztalja, hogy a környezetében lobogólengetéssel hirdetett tolerancia mindössze halovány cukormáz az elraktározott rasszizmus, xenofóbia, homofóbia és egyéb, belülről gerjesztett előítéletek fölött. Nem kell sok hozzá, hogy tudatosuljon benne, nem csupán a cigányok hitték, hogy a nem cigányok gyűlölik őket, hanem a rasszizmus elevenen él a társadalom legkülönbözőbb rétegeiben. A fölszín talán a mássággal szembeniek menedéke, ám amint oldódnak a gátlások, nyomban előkerülnek a cigány és zsidó viccek, amelyek egyenesen vezetnek a rasszizmussal terhelt egyéb megnyilvánulásokhoz.

És mi sem természetesebb, hogy ha valaki családját pusztán származása miatt lemészárolják, maga is bosszúért kiált, és ezáltal kívánja érvényesíteni a megtorláselv igazát: fogat fogért, szemet szemért. A regényhős ezt meg is teszi – a már említett intelligenciájára

hagyatkozva -: halálba küld tucatnál több fiataalt, a náci elveket levetkezni képtelen „fejesek” gyermekeit. Biztos benne, hogy a bűntény nyomán elfogják, és kiderül az igazság. Ám mi is az igazság?

Weöres Sándor szerint: „A gondolat összetett és kimondható, az igazság egyszerű és kimondhatatlan. Igazságot csak beszéd nélkül tudhatsz meg, tehát csak önmagadtól. Tedd alkalmassá lelkedet arra. Hogy az igazságot tudhasd benne.”¹

A regény alapkérdése, hogy kimondható-e, kiírható-e magunkból az „igaz”. Egyben ez a mű tétje is: a főhős (és más cigányok) családját kiirtották, ő a talió-elv (megtorlás) alapján megbosszulta veszteségét. Ám voltaképpen mit is tett? Bűncselekményt követett el, tudja, hogy nyomában az igazságszolgáltatás, és hamarosan lecsapnak rá a rend őrei. Egyedüli föladata/lehetősége, hogy képernyőre vesse a „maga igazát”. Ezt olvashatjuk a felügyelők megérkezése előtt a regényben.

A *Durva a nyár* (a kezdő „d”-t helyezzük az utolsó „r” helyére, a „d” legyen „k”, a névelőt meg írjuk egybe a rá következő főnévvel, máris értelmezhetővé válik a szöveg pezsgése) regény hőse irgalmatlan tempóval nyomul az életben, ehhez Balogh Robert akkora nyelvi apparátust és tempót mozgósít, amivel még nála nem találkoztam, noha szerintem mindent elolvastam tőle. Nem is tudom, kinél láttam még ennyire epikailag felhergelt narrációt. Ömlik a történet, és sikolt az önmegismerés igénye! Erről szól a történetmesélés egésze: „Ahogy most elmesélem a történetem, úgy érzem, megváltozik az egész. Mintha megértenék valamit, amit nem is érthetek. Egyszerre vagyok én magam, s egyszerre játszom is. Egy szerepet? Nehéz őszintének maradnom. Néha azt érzem, őszintén hazudok. Az én bajom, én cipelem.” (15. o.)

A tét: leírni, följegyezni mindent, mielőtt lecsapna rá a törvény, vagy éppen a törvénytelenység. Ehhez látomásos késztetést is kap. Jólatszerű álmot él meg Amszterdamban: páfrányok levelének fonákján betűket lát, amelyek mondatokba rendeződve történeteket fogalmaznak meg róla, keresett identitásáról, családtagjai rejtett kívánságairól, dolgaikról, amelyeket nem mertek, vagy nem tudtak kibeszélni, ám egyszerre

1 Weöres Sándor: Az igazságról

csak kaszások jelennek meg és levágják a páfrányost, így mégsem áll össze az álombeli családtörténet. (Vö. 119–123. o.)

Marad tehát az alapkérdés: kiírható-e magunkból az igaz? „Én többnyire azt sem tudom, ki vagyok. Minden egyszerre történik velem, a gyerekkorom és Hollandia összefolyik a fejemben, ahogy a Telep és a belvárosi albérlet, és az egyetem is. Nem tudom, mi jöhet még. Vannak események az életemben, de sem önmagukban, sem egymás után nincsen jelentésük. Ennek így nincsen értelme. Hiába tűnik úgy, hogy szerveződnek a dolgok, hogy megvan a maguk logikája, egyedül érzelmileg tudok azonosulni a saját életemmel.” (152. o.) Ez a dilemma már a regény kezdetén robbanásveszélyes epikai szituációt teremt: „Számomra már nem maradt hely ebben a túl tökéletes világban. Nincsen rajtam megfelelő vonalkód.” (18. o.) A föloldás nem lehet egyéb, mint a cigány identitás fölvállalása. „Aztán minden reggel fújtam magamra a sprayt, hogy túljárjak az eszükön. Pedig cigány vagyok. Először is. Másodszor is. Dzsigit. Romungro. Kokero. Apacs. Dakota harcos. Beduin. Bivalyszőke buckalakó, esélyegyenlőségi, polgárjogi roma. Kisebbségi kétszer-sült, Kunta Kinte. Próbanéger. Élősködő réti nigger. Genetikai hulladék. Cé. Cigó. Csipa. Spanyol tücsök. Kommancséró! Beás? Lovari? Roma? Szintetizátor? Szutyok? Antiszociális lény. Határon belüli kisebbség? A mások? A nem »mi«. Kik a mások? A nomádok? A romantikus, gyapjas emberek? Retkek? Teknősök? Nem látszik? Szerencsém? Mázlista vagyok? Szerencsém, hogy magyarázhattam egész életemben a Telepen, hogy kihipózták a bőröm. Hogy kiröhögtek a testvéreim, mert rosszabb vagyok, mint Májkel Dzsekszon? Az legalább beteg volt. Hogy én magamtól vagyok sápadt?! Meg is vertek. A telepiek. A tesók. (51–52. o.)

A szorongás, a félelem, a gyökértelenség, a fölemelkedés elérhetetlensége, az önmagával szembe forduló intelligencia ilyen indulatos, lehergelő mondatokból alakít történetet, a narráció és a történetészöves káprázatos, az elbeszélői nyelv páratlan. Kár viszont, hogy a regény végére elfogy a beszélő szuflája, talán túl ledorongozó a mondanivaló a végig vezetett vagány hangütéshez képest. Miként Villon se a bitófa alatt tréfálkozott.

(Budapest, 2017, Noran Libro)

*ADDIG SE ISZIK**(Bödöcs Tibor: Addig se iszik)*

Irodalmi paródiát közismert művekről és szerzőkről érdemes írni, hogy az olvasó fölismerje az eredeti alkotás vagy alkotó kifaragását, és jót röhögjön rajta. Nem az eredeti alkotáson vidul, hanem annak, illetve a szerző stílusának humoros megközelítésén, ami fölzsabadítja korábbi olvasatának hatása alól, és más megközelítésben mutatja olvasmányát. Veszélyes és érzékeny műfaj, a paródia nem az eredeti mű kifaragását célozza, hanem annak stílárís, a hangütést moderáló, az értelmezési lehetőségeket generáló, humorba fordító újraolvasását és újratereztését. A vicc is értelmezhetetlen marad, ha a hallgató számára ismeretlen az alapszituáció, vagy a közlő rosszul interpretálja. Ez az irodalmi paródiára is érvényes.

A műfajt az ókori görögök találták ki, akkoriban csupán orális előadásban terjedt, de mi, magyarok nem panaszkodhatunk, szép hagyománya van nálunk is a paródiának, a travesztianak.

A paródiáíráshoz bár három föltételnek eleget kell tenni. Kell hozzá nyelvbe ojtott humorérzék, irodalmi műveltség és íráskészség, ami nem árt, ha magasabb szintű a feltörekvő poéták zömének kapacitásánál. Nem akarok senkit se bántani, visszavezetem a gondolatot. Bödöcs kötetének szerkesztője, a kiváló humorú Cserna-Szabó András a szerzöt idézi: „Hárman nem írunk: Szókratész, Jézus és én.” Szerintem is kevesebb embernek kellene írással foglalkoznia.

Aztán meg Bödöcs megírta első könyvét. Szeretjük a szerzöt, a legjobb magyarországi stand-upos humoristák egyike, aki most úgy mutatja be olvasmányélményeit, hogy fetrenghetünk a röhögéstől. Nekem az irodalmi humorról mindig Erdély jut eszembe, az ottani és az onnét elszármazott írók, Bödöcs mintha Fekete Vince, Molnár Vilmos, Nagy Koppány Zsolt, György Attila, Muszka Sándor baráti körét gyarapítaná. Remélem, egyszer csak leülnek sörözni ebben a tágas világhaluban, és senki nem ontja teknőbe a másik belét lajbiszaggatás közepette.

Bödöcs Tibor újoncnak számít az irodalmi paródia műfajban.

Ennek tükrében nem akármilyen teljesítmény, amikor Shakespeare *Rómeó és Júliáját* Hemingway stílusában, tehát mintegy harmadkézből

meséli újra, vagy a *Micimackót* Krasznahorkai László „kezébe adja”, úgyszintén dupla paródiát alkotva. Márai Sándor naplórészleteiben azon töpreng, hogy mi történhetett volna azt követően, hogy „ha nem vonulnak be az amerikaiak 1956. november 3-án Magyarországra. (Merthogy nem vonultak be.) A naplóban név nélkül föltűnik egy sor Márai-kortárs magyar író is: Weöres, Illyés, Hamvas, Szentkuthy..., akiket Bödöcs néhány szavas megjelenítése élő karakterekké ébreszt, miközben sommás véleményt fogalmaz a magyarországi kultúrviszonyokról. Erre több lapáttal is rátesz a számomra föloldhatatlan kilétű Hántes S. Tamás falunapi beszámolója, akinek az életrajza se semmi: „Gonzó újságíró, önjelölt író, okleveles kazánszerelő és amatőr régész. Született ezerkilencszáz kibaszott hatvanhétben, Csepelen. Esetleg Kőbányán. Mások szerint Miskolcon. Nem a golya hozta, hanem egy gödény. Az is egy szemétdombra szülte. A világ összes iskolájából ki volt tiltva. Nem mintha bármelyikbe valaha is be akarta volna tenni katonán rugózó lábát. Volt újságkihordó, hullamosó, szociális munkás, hentessegéd, road, benzinkutas és két napig még boldog ember is (de ezt tagadja). A Káoszt! Azonnal! tánczenekar frontembere. Ír újságot, blogot, receptet, dalszöveget, áfás számlát. Hat napja tiszta.”

Hamvas Béla képében a szalonnázásról fogalmaz bölcséleti értekezést a szerző, ehhez a szöveghez még vissza kell térnem. A kötet három fejezetében – Bajszosok; Budapestiek; Nem balett-táncosok – ebben a sorrendben szerepelnek a kifigurázott-újraértelmezett szerzők: Krúdy Gyula, Ernest Hemingway, Krasznahorkai László, Gabriel Garcia Márquez, Marcel Proust, P. Howard, Mátyás Iván, Ottlik Géza, Örkény István, Kertész Imre, Esterházy Péter, Hántes S. Tamás, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Hamvas Béla, Bodor Ádám, Pepsi Kalasnyikov, Bohumil Hrabal, Nádas Péter, Bereményi Géza, Parti Nagy Lajos, Závada Pál, Hazai Attila, Cserna-Szabó András (aki egyébként a kötet szerkesztője, mellesleg nagy kedvencem), valamint Jászberényi Sándor. A névsorból kitűnik, Bödöcs vette a bátorságot, feltúrta az ingujját és a gatyaszárát egyaránt. Arra viszont kíváncsi lettem volna, hogy Proust és Hamvas közt hogyan nyert volna helyet James Joyce és Szentkuthy Miklós, akiket ugyanolyan nehéz lett volna parodizálni, mint Rejtő Jenőt, amit viszont megtett a szerző, bár aki eddig P. Howardhoz nyúlt, rendre elrontotta.

Hozzá kell tennem, Bődöcs minden alkotóról tömör lábjegyzetben fogalmaz meg összefoglalót, ezek rendkívül ihletettek, és önmagukban megállnak. Egyet már idéztem közülük, de másik kedvencemet még ide másolom: (Móricz Zsigmond) „A polgári házasság katlanharcainak riportere, a férj-feleség örökrangadók mesteri kommentátora, a libidó-krónikák Kézai Simonja. »Zömök«. »Bajszos«. »Nagy«. »Realista«. Tulajdonképpen mindegy, hogy paraszt, pásztor vagy erdélyi fejedelem szalad ki a kezei közül: egy-egy mondata után szellőztetni kell, és cipőt pucolni. Megröngtenezte a Horthy-rendszert, és nem volt boldog attól, amit látott. Mi se. Az igazságkeresés hatókrös szekere ő, az írói becsvágy elé fogva.”

Meglepő Bődöcs megszólalása – nem mintha Fehér Béla, Parti Nagy Lajos, Molnár Miklós és társai nem tiportak volna csapást ennek a hangütésnek –, amivel a XX. század íróinak bőrébe bújva ironikus véleményt fogalmaz meg Magyarország jelenéről.

A kötet hátsó borítóján a szerkesztő Cserna-Szabó András arról ír, hogy amikor a szerző édesapját kérdezték, hogy mit szól hozzá, hogy a fia a stand up mellett már ír is, azt válaszolta: „Addig se iszik.” Itt kanyarodom vissza ígéretem szerint Hamvashoz. Bődöcs Hamvas Bélának álcázva jegyzi: „Lao-cét egyszer megkérdezte egy eunuch: Miért jó szalonnázni? Amiért írni – szólt a bölcs. Az ember *addig se iszik.*”

Lám, így keletkeznek az anekdoták. Vagy fordítva.
(Budapest, 2017, Helikon)

VISZONYOK HELYETT ISZONYOK

(Szvoren Edina: *Pertu*)

Az egyik elbeszélésben (*Percek egy sün életéből*) az ágyon alsónadrágban fekvő férfi a nadrágja zsebéből húz elő egy gyufásdobozt, hogy rágyújtson. Na, ilyenkor szoktam visítva, a plafonba mélyesztett körmökkel csüngni a semmi fölött, hiszen férfi létemre még nem találkoztam olyan alsónadrággal, amelyen zsebet alakítottak volna ki a gyufásdoboz tárolására. Viszont Svzoren Edina nem azt írta, hogy az alsónemüből került elő a gyufásdoboz, hanem a/egy nadrág zsebéből, ami ugyan miért lett volna a cigarettafüstre áhítózó szereplőn, lehetett

éppen a konyhai hokedlin. Vagy bárhol másutt, ahol gyufásdobozt tartalmazó nadrág(zseb) megbújhat.

Szóval, innét kezdődnek a gondjaim Szvoren Edina prózájával. Megír valamit, amiről a beidegződéseim szerint másként kellene írni, ám nyomban fejbe csap, ő látja hitelesen, ő írja le hitelesen, még ha képzettársításai számomra olykor mellbevágóan vadak is.

A következő gondom – lesz egy harmadik is –, hogy Edina könyvét képtelen vagyok, voltam „egy szuszra” elolvasni, annyira nyomasztó, mély sötétségekbe vezetnek elbeszélései, történetei, hogy a legkíméletlenebb horrorhoz szokott ingerküszöböm fölemelkedik a szöveg elé, noha semmi horrorisztikus nincsen az elbeszélésben. Azonkívül, ami napról napra megtörténik velünk. Ez a hétköz- és mindennapiság fölmutatása a leginkább nyomasztó a történetekben.

Most jut eszembe, Edina szövegeit szociográfiai szempontból akár nevezhetném proli-horrornak, vagy pszichológiai tekintetben az érzelmi csőd terrorjának, a kommunikációhiány tablójának, ám egyik besorolás se lenne helyes, hiszen a szerző változatos témaválasztása a földolgozás sokoldalúságával egyetemben képtelenné tesz bármilyen besorolást, narratívája egyedi, és ezzel kész. A szerző meg egyaránt pontos megfigyelője és leírója a vizuális meg az érzelmi világnak.

A harmadik problémám, amire már utaltam, hogy korábban olvastam a szerzőtől *Az ország legjobb hóhéra* (2015) kötetet az első novellagyűjteményénél, ám ezt a gondot kiiktattam, bele se nézek a korábban olvasott kötetről papírra, bocsánat, képernyőre vetett soraimba. Szűz olvasmányként olvastam a *Pertut*. Mert valójában az, legalábbis számomra. Ezért is nem szeretem. Pontosabban Catullusszal szólva: Gyűlölöm és szeretem. Fálnám, de nem hagyja. Ezért neheztelek rá. Nem a szöveget lassítja a szerző, noha leírásai olykor fárasztóak, hanem az olvasót. Elbizonytalanít, amikor azzal szembesít, amiről azt remélem, hogy nem az én világom.

Az alsó középosztály széthullott társadalma, a dezintegrálódott família, a beteg szülők, az irántuk undort és gyűlöletet érző gyermekek, a saját gyereküktől viszolygó szülők, a lefojtottság alatt tengődő kényszerközösségek, identitáskeresők birodalma, ahová távolról is beszüremlenek a mai és tegnapi Magyarország politikai eseményei, ha nem is állásfoglalásként, hanem időbeli kapaszkodóként, vagy éppen

az infantilis világ dominancia-agressziója közepette, ahol szenzáció, ha valakinek nem sötét színű a fanszörzete.

Nem az én világom? – kérdezem vissza önmagam. Fölöslegesen. Csupán Szvoren Edina fölnyitotta a szemem erre, a mélységesen a lefojtottságból táplálkozó világra.

Nagy bátorsággal állítható csupán a szerzőről, hogy novellista, vagy hogy írásai kisprózák. A kötetbe sorolt szövegek ugyanis rendre több szálát mozgatnak, hatalmas mókusfutamokat tesznek a történetből szerteágazó irányokba, a szövegek végéről általában hiányzik a csattanó, nem így például a remek *Bizalom*, vagy a *Kedves, jó Ap* címűekből, viszont olyan elbeszéléssel is találkozunk, amelynek lezárása váratlan, különleges:

„Amíg ő, addig én. Dunaterény. Tizsakanyar.

Jaj, származása.

Melyik oldalon van a – mi is?

Tartozom még elmondani, hogy nem esett aznap az eső.” (*Pyrus communis*)

Talán ennyiből már sejlik, hogy a szerző hatásosan átértelmezte a kispika műfajait, hiszen az idézett sorok is valamiféle csattanó képeznek, a kisprózái pedig regényhez elegendő anyagot görgetnek magukban. Egyértelmű, hogy ebben a prózában az elbeszélt ugyanolyan fontos, mint az elbeszélés módja – és nem utolsósorban az elbeszélő önreflexiója.

Érdekes narratív eljárása például a többes szám első személyű elbeszélés, amiben nincsen „én”, meg „te”, vagy „ő”, hanem csupán „egyikünk”, az ettől bizonytalanabb „valamelyikünk”, meg természetesen „mi”. (*A szállásadónő rövid éjszakái*). Hasonlóan izgalmas a fölszólító módra hangolt elbeszélés (*Pertu*), vagy a szokványosabb, a narratív szólamokat jelöletlenül használó történet (*Kedves, jó Ap*). Ráadásul a szövegek címe és tartalma közti feszültség is egyedi, kamatozó találmány.

Az elbeszélő szinte minden esetben nő, kivéve egy szöveget, ahol fiúgyermekként, apaként és anyaként egyaránt megszólal, illetve egy másikat, amelyben nemi identifikáció nélkül beszél. Nem szereti, ha fiúnak nézik, mert nadrágban jár és rövid a frizurája, meg ha negyvenévesen is kislánynomnak szólítja az anyja. Olykor van gyermeke,

máskor nincsen, néha férjezett, máskor elvált, érzi nőiességének szagát (*Bizalom*), és leplezetlenül fogalmaz feminin mivoltáról. Vagyis, kevés igyekezettel is fölállítható a szövegekben beszélő nemi karakterrajza. A lánygyermeknek vannak nőtársai, női és férfitársai, természetesen szülei – miként az elbeszélésben szereplőknek is van családjuk. Csakhogy ezek a famíliák soha nem családként működnek. A familiáris viszonyok voltaképpen iszonyként fogalmazódnak meg és illetően uralkodnak Svoren Edina történeteiben. Nehezen barátkozom velük, mégis lenyűgöznek. Vérbeli, vérbő próza.

(*Budapest, 2017, Magvető*)

VERSEK A KETRECBŐL

(*Triceps: SEMMIKOR*)

Lantos Lászlóval, aki Triceps néven futja karrierjét színházi és filmrendezőként, performerként, művészeti íróként, művelődésszervezőként és klubvezetőként, otthonomban találkoztam először, valamikor a múlt század nyolcvanas éveinek derekán. Akkoriban az Új Symponnál dolgozott, én már egyre ritkábban írtam a lapnak. LL azért keresett föl, hogy interjút készítsen velem. Utólag más apropóját nem látom, mint hogy abban az időben kaptam meg első irodalmi díjamat. Gondolom, mert az interjú szövegét a számtalan költőzködés során nem őriztem meg. Ezt követően nézője voltam egy újvidéki fölolvadásának, ami inkább volt performansz, mint pusztán költészeti élmény. Viszont írtam verseiről a szombathelyi *Életünkbe*, 1989 legvégén. Ezt követően már csak annyit tudtam felőle, hogy éhezőművésznek adta magát, majd baráti érdeklődésre tudtam meg, hogy épségben átvészelte ezt a kalandot. Utána semmi, kapcsolatunk megszakadt, mindaddig, amíg valahol rá nem bukkantam, hogy 2017-ben megjelent egy verskötetete, mégpedig a budapesti Bada Dada Alapítványnál, a MERSZ Könyvek első darabjaként, aminek a szerző és az illusztrátor Róczai György által, kézzel számozott 100 példányából pofátlanul kikönyörögtem a nyolcvanadikat. Hiszen, ha Lantos Lászlóval nem is álltunk igazából bármilyen kapcsolatban, de ott mozogtunk egy virtuális szellemi közösségben, amelynek meghatározó alakjai Szombathy Bálint, Bada Dada, drMáriás, Jódal Kálmán, Kerekes László és mások voltak.

A Falcsik Mari által válogatott és szerkesztett kötet versei az idő múlása, az önvizsgálat és az önismeret köré szerveződnek. Már a nyitó költemény szinte aforisztikusan fogalmazza meg az egyén időélményének összegzéséből leszűrhető következtetést: „...csak egy / imperatívusz marad: / lassabban élni / mint ahogy / a halál közelít”. (*Lassabban mint*) Az aforisztikus, a zenből ismert koan-szerű fogalmazás a saját lehetőségek határait bontogatja, mintha a költő a versek révén kívánna visszacsatolást nyerni a külső és belső világának érintkezésétől: „- mi ez barátom? erőgyűjtés / az erőd teljes elvesztése? // - az elveszített erőmet / gyűjtöm össze” (*Párbeszéd magammal*), „ma egyetlen / érdemleges / megfigyelést / se tettem // tompa vagyok / fáradt // hacsak ez nem / megfigyelés” (*Kínai*). Az önértelmezés igénye a szellemiek irányából áttevődik a testre, az önös akaratnak kiszolgáltatott korpuszra. Érdemes egészében idézni *Az éhező* című költeményt, amely a megélt kínok pokoli mélységét hivatott közvetíteni: „olyan a nyelvem / mint egy fürdőskurváé / olyan a seggem / mint egy auschwitz-i fogolyé / teljesen eldurvultam / foszlányokban szakad le / rólam a hús / legszívesebben / felfalnám magam // ha a hátamra fekszem / a hasam helyén egy gödör van / tegnap éjjel véletlen / beletettem az öklömet / és elfogott az iszonyat / élő múmia vagyok / mindenhol üregeket / találok magamon / a mellem a hasam / a fenekem helyén / megpróbálom bedugni / az öklömet az ujjamat / hússal kitölteni az űrt // de az űr nem fogadja be a húst”. Az emberi test funkcionálásának személyes vizsgálata kiterjed egészen a bilibe pottyantott, a testből az excrementummal együtt távozó ismeretlen dolog koppanására is, mintha az tulajdonképpen az önmagát fölfaló test zárványa, mondjuk, egy üvegszem lenne, vagy a lepergett idő kikristályosodott zárványa: „nem betegség emészt: / én zabálok / önmagammat és az időt / az idő zabálja önmagát / és a lelkemet” (*Nem betegség*)

A fentebb idézett versekből és részletekből különös kép alakulhat ki az olvasóban a kötetéről, de hozzátesszük, hogy ezek a versek a szerző 1995-ös, negyven napos éhezőművész-performansa idején íródtak, talán könnyebben értelmezhetőek lesznek a költemények. Megértésükben segít Triceps egy korábbi kötete, az *Éhségkönyv*, amit a budapesti Nyitott Könyvműhely Kiadó jelentetett meg 2005-ben, 237 oldalon. Ez

voltaképpen *Az éhezőművész naplója*. A kötet részletesen és ihletetten jeleníti meg az önkéntes éhezés kalendáriumát, kortárs művészeknek, így a Vajdaságból elszármazottak közül például Ladik Katalinnak, Szathmári Istvánnak, Szombathy Bálintnak a performanszhoz kapcsolódó írásait, gazdag képanyaggal illusztrálva. Nem maradhat említés nélkül, hogy a *Semmikor* egyik verse a szabadkai Siflis Andrást idézi meg, aki ugyancsak túl messzire, az öncsonkításig jutott a (képző)művészeti dilemmáinak felismerése és artisztikus kiteljesülése érdekében.

Triceps művészeti akciójával kapcsolatosan Art Lover (Szombathy Bálint) egyebek közt a következőket jegyzi az *Éhségkönyv* előszavában: „Tricepset 40. születésnapjának estéjén, 1995. szeptember 29-én egy nyolcszögletű, 2 m átmérőjű és 2,40 m magas acélketrecbe zárták. A közönség láthatta, amikor a bejutást lehetővé tevő két utolsó fémrudat a helyére illesztették és behegesztették. Miután a BLACK-BLACK Galéria pincerendszerének másik szárnyában az Aiowa csoport megtartotta a Föld jegyében megkomponált fónikus performanszát, az Opál Színház emberei lezárták a pince bejáratait, ahová naponta két órára csak a vízellátó személy és a »nullkalóriás diétát« ellenőrző orvos léphetett be, illetve tíznaponta megismétlődtek a barátok által cerebrált *Csöndkoncertek*, amelyek formai értelemben is négy egyenlő részre tagolták e szokatlanul hosszú testművészeti akció folyamatát. A négyes szerkezet azt jelezte, hogy az éhezőművész négy valós és képzelt archetípus lelkületét – a Harcos, a Művész, a Nagybeteg és az Aszkéta személyét – kívánta magára venni.”

Az már talán nem is meglepő, hogy a negyven napos böjt során „öntudatlanul”, spontán született versekből éppen negyvenet ad közre a *Semmikor* kötetében. Az eredeti verseket nem ismerem, de nem hiszem, hogy LL kalitkába zárva éppen tipográfiai megoldásokon törte volna a fejét. Viszont egységes lett a gyűjtemény, a verseket a tördelő, vizuális szerkesztő 11x12 centiméteres téglalapokba illesztette, megtörténik, hogy a vesszor kilóg a kereten kívül, a betűnagyság gyakran manipulált, vagyis megakasztja az olvasó figyelmét, miként a hangsúlyos sortörések is. Mintha képversek lennének, amelyek szárnyalását megtörné a szerzőt körbevevő fémketrec.

(Budapest, 2017, *Bada Dada Alapítvány*)

VILLÁNYI LÁSZLÓ KULCSAI

(Villányi László: *Folyótól folyóig*); (Villányi László: *Egyszer csak*)

Versek, névre szóló ajánlásokkal. Az ajánlás a versek esetében kicsit olyan, mint a címzés a levél borítékján, egyben másmilyen is. A valakinek ajánlás – a dedikálás – könyvek, irodalmi művek, művészeti alkotások esetében egyfajta emelkedett alkalom, amikor – leginkább frissen megjelent kötetek esetében – a szerző a kötetbe rótt sorokkal fejezi ki háláját a munkáját támogatók, illetve a műve iránt érdeklődők irányában. Egyfajta fölvatás, fölszentelés voltaképpen. Sajátos rítus a szerző és az olvasó közti kapcsolatot megteremtő paraművészeti kommunikáció – nem elengedhetetlen – része. Az informatikában a dedikálás fogalma egy adott célra történő elkülönítést jelent, ami kevésbé fennkölt, ugyanakkor hasonlóan célratoró, mint művészeti értelemben. A magánlevél címzése e kettő közötti szerepet tölti be: egyfelől egy adott célt, a levél címzettjéhez juttatást szolgálja, ugyanakkor a levélben olyan bensőséges, intim tartalmat közvetít általa a levélíró a címzettnek, ami kettőjük dolga, vagyis a címzés névre szól, mint a dedikáció, miközben mindössze csomagolása a levél tartalmának, ami kevésbé nyilvános – de nem kötelezően az –, akár a dedikáció.

A versben tett ajánlás általában a költemény címe alatt jelenik meg, ám ettől körmönfontabb ajánlási eljárások is léteznek – egyszerre szolgál címzéseként és borítékként, ugyanis az ajánlás legtöbbször értelmezési összefüggésben áll a mű szövegével. A vers valamiképpen utal a címzettjére, ám ezen túlmenően önálló életet él – költeményként funkcionál, amihez nem kell okvetlenül ismernünk az ajánlásban megnevezett címzettet (aki a vers jellege folytán esetleg tárgyiasul, akár tárggyá minősül át). Villányi László ajánlással ellátott verseiben (*Folyótól folyóig*) fordítva történik, maga a szerző tárgyiasul a szövegekben, akárcsak egy levélben, a dedikáció pedig inkább címzés, voltaképpen (önfel)ajánlás, és semmiképpen sem tisztelgés, nem hommage, hanem a címzett műve és a versben megszólaló „közös” élményének jelzése.

Ennek fölismeréséhez egyenesen elvezetnek Villányi korábbi verseinek motívumai: a bicikli, a kerékpározás, a folyó, az utazás, elrédvés a teremtésben, a nők, a szerelem, a chiméra, az olvasás, a fétisként

tisztelt könyvek megidézése, az emlékezés, az önmagával szembeni elszámolás igénye, az életidő múlása, illetve szövegeinek minimalizmusra törekvő eszköztelensége, a nagy indulatokat lefojtó elhallgatásai, ki nem mondásai. Olyan az egész, mintha valaki másnak címzett levelet olvasnánk titokban. Nem nekünk írták ezt az összegzést, miként a benne olvasható ajánlott küldeményeket, hanem, miként magának a kötetnek a dedikációja utal rá: *Fiaimnak*. Egy szellemi és mindenekelőtt érzelmi batyu, amit az apa – a szerző – az elszámolás és irányadás késztetése nyomán állított össze.

Ahhoz viszont, hogy egy ilyen szellemi-emocionális útravalót tarisznyába pakoljon a szerző, a saját élményein kívül szükség volt külső impulzusokra is, hát ezeket a versek címzettjeinek munkáiból nyerte ki esszenciaként. Végére is visszaköszön tehát a bonyolult kommunikációs viszony a vers szerzője, címzettje, mondatai és olvasója között, ami érzelmileg átható, esztétikailag megkapó, és önállóan működik, kellő érzékenység mellett ezek a prózaversek anélkül is kommunikálnak, hogy az olvasó korábról ismerné akár a címzettet, akár a küldemény föladóját.

A dedikált versek élőt és holtat egyaránt megszólítanak, kétségtelenül olyanokat, akik művészeti tevékenységük által megbíálták Villányi László idegvégződéseit, és olyan szellemi pakkot alkottak a jelentős életműve fölött szemlélő költő kötetében, hogy fölismerhetően vagy anélkül, de fölmutatja sajátos költői entitását a szellemi kitarulkozás szavakba, prózai versmondatokba tömörített megszólalása során. Ténylegesen versmondatokról van szó, ugyanis a költemények több-kevesebb sorban ugyan, de egyetlen mondatból állnak, amelyben a beszélő egyes szám harmadik személyben fogalmazza meg az egyes szám első személyű alany önéletrajzi élményei kapcsán az olvasót megszólító gondolatokat.

Villányi költészetében a motívumok állandóak, gyakran ismétlődnek, ami egy önéletrajzilag behatárolt élményvilág esetében természetes, a költő azt foglalja versbe, ami megtörtént vele, amire esetleg vágyódik, ami a jelenben megérinti, megidézi emlékeit, fölkorbácsolja érzelmeit, vagy éppen csöndes kontemplációra utasítja. Azt is mondhatnánk, utóbbi köteteiben ugyanazokról a dolgokról ír, viszont mindig kicsit másként. Az *Egyszer csak* című kötetben is narratív történetháló

csomóiként bukkan föl az édesanya, az édesapa, a folyó, a vízi és a víz melletti világ, a bicikli, a nők, a szerelem, a csontkinövés, a múlt kulcsai, mint a bensőséges megszólalást generáló motívumok sora, a versek hangütése voltaképpen változatlan, a poétikai forma itt is sajátos, egyedi. Az egyediséget támasztja alá, hogy egyetlen Villányi-kötet sem „összegereblyézett versek” gyűjteménye, hanem átgondolt rendszerbe állnak bennük a költemények, itt még a számmisztikára építkezés gyanúját is megkockáztathatnánk: a négy ciklusban egyenként 11 vers olvasható, amit ugyan én képtelen vagyok értelmezni, vagy megfejtteni, de hogy nem véletlenül alakult így, abban biztos vagyok. A versek címei egyetlen szóból állnak, ami úgyszintén nem lehet véletlen, miként az sem, hogy csupán az első ciklus áll háromsorosokból, a későbbiek elvetik a lehetőséget, hogy a szöveget már rápillantásra versként éljük meg, de akárhány sorból is álljanak, mindig csak egyetlen mondat terjedelműek. Ebben a kötetben is fontos szerepet játszik a könyv mottója: „Öleld át sorsod, panasztalanul!” Az V. század első felében élt kínai költő, Vang Szeng-ta Bernáth István fordításában idézett versének kiemelt két sorában, más helyen nem találok a vesszőt, ám így még nyomatékosabbnak tűnik az útmutatás: a sors panasztalan elfogadása az emberi szellem magas művészete, egy világnézet alapja, a karma férfias elfogadása, az ok-okozati összefüggések lényegének fölismerése, vagy anélküli tiszteletben tartása.

Az *Egyszer csak* a hatvanéves költő verseinek kötete. Erre többször is utalnak a szövegek, amelyekben a beszélő az egyes szám első, második vagy, és leginkább harmadik személyében szólal meg, amivel átjárhatóbbá teszi az addig eltelt hat évtizedet, élők és holtak, valamint múlt és jövő közt teremt virtuális kapcsolatot. A jelenben olykor boldogan, bár leginkább fájdalmas hiánnyal kísért a múlt:

*Nem érdemes számolni az évszázadokat, mióta dagadt
a kulcsomó, nyílt az első zár, őrizte a ritka hagyatékot,
s ha ránézett valamelyik kulcsra, azonnal idéződőtt,
ősei közül gyerekkorában ki emelte tekintetét
az Alpokra, s ki a Kárpátokra, melyik fiú fogott halat
a Vérkében, s melyik a Drávában, ki fogant libalegeltetés
közben, s lett szerelemgyerek, tűnődhetett ismeretlen*

dédapja felől, számba vehette ki halt meg tífuszban,
háborús sérülésben vagy tüdővészben, Szerelmei Anna
persze szügyengességben, naponta elfordít egy kulcsot,
benyit azok ajtaján, akik már rég elfeledték a földi létet.

(Kulcs)

Az önéletrajzi motívumok csomósodási pontjai átkötést teremtenek a versek között, „a kavicsok közt elporladt ígéretek, jövő időbe / vezető keréknyom” élethelyzetét teremtve meg, miközben egyes motívumok az előző kötetekből is, mintegy kulcsszavakként átcsúsznak ide, vagy akár a gyakran emlegetett kulcsok, amelyek hol a homokban vesznek el, hol csak a hiányuk mutatkozik, pedig olykor roppant fontos lenne általuk rányitni az ajtót a múltba, a jövőre, az átél, vagy vágyott szerelemre, mint ahogy azt Villányi versei teszik.

(Tata, 2014, *Új Forrás Könyvek*; Budapest, 2016, *Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó*)

AZ ELBESZÉLHETETLEN ELBESZÉLÉSE

(Szilasi László: *Luther kutyái*)

Kíváncsi lennék, más olvasók mire gondolhattak Szilasi László könyvének címe, a *Luther kutyái* kapcsán. Nekem volt egy sejtésem, amit korábbi regényére, a távoli múltba is elkalandozó *Szentek hárfájára*, annak protestáns hátterére és arra alapoztam, hogy a szerző a régi magyar irodalom egyetemi tanára. Történelmi regényre gondoltam, de a szöveg első oldala nyomban kitörölte belőlem ezt az előfeltételezést. Közelebb áll ez a mű egy másik Szilasi-regényhez, a hajléktalanok életével foglalkozó, *A harmadik hídhoz*, ha másban nem is, de a megtalált elbeszélői nyelv tekintetében mindenképpen.

Ennek megértetéséhez kis kitérőt kell tennem. A *Luther kutyái* kíméletlenül személyes tartalmú könyv, föl se merül, hogy az író és az elbeszélő (elbeszél) ne ugyanaz a személy lenne. A könyv – könyvet írok szándékosan, nem regényt, ezt később meg is indoklom – arról szól, hogy Szilasi kétszer is legyőzte a halált. Először gyerekként túlélte az agyhártyagyulladás, amire orvosa szerint esélye se volt, majd 2015-ben, alig túl az ötvenen óriási agresszivitással jelentkezett nála

az agydaganat, epilepsziás rohamot és kétnapos amnéziát okozva, majd sikeresen megműtötték, ő meg a későbbiekben igyekezett visszaszerezni a tudatából kiesetteket, újra összerakni magát, ami során kérdések garmadájával szembesült. Házassága korábban fölbomlott, azóta új kapcsolatban élt, a betegség alapvető ismereteket radírozott ki a koponyájából – ez magyarázza a könyv borítóján egy emberi fej MR-fölvételeinek megjelenítését.

Ennek az élménynek a megjelenítéséhez kellett megtalálni a narráció nyelvét. Hogy a könyv ne legyen picogós, önsajnáltató, depresszív, orvosilag és lélektanilag szakszerű (steril), hiszen alapkérdés, hogy egy ilyen személyes és vallomások történet elbeszéléséhez fölhasználható-e valamelyik korábbi prózanyelv. Az olyan mélységből fakadó konfesszióhoz, mint Szilasié, aligha áll rendelkezésre kész epikai tartomány, újat kellett kitalálni hozzá. Olyannyira sikerült, hogy a magántéma olvasmányos, kesernyés humorú, tragikusságában is szórakoztató szöveggé terebélyesedett. Az ilyenre mondják, hogy letehetetlen könyv. Pedig olykor le kell tenni, vagy mert elszorul a torkunk, vagy mert kibuggyan belőlünk a kacagás.

Szilasi egy egyetemi előadása során lett rosszul, epileptikus tünetei 48 órára blokkolták tudatát, a történekekről kollégája, volt felesége és akkori párja számoltak be neki, igyekezővén kipótolni az időkiesés során történtek emlékét. Az író ezekre az elmondásokra építve kezdi könyvét, ami a napló és a vallomások elbeszélés jellegét ölti, és átjárja a fikció szellője, de dokumentumok, orvosi leletek, elektronikus levelek is beépülnek a műbe. Ezért nem tartom regénynek, ugyanis a külön (próza)nyelv külön műfajt is követel magának.

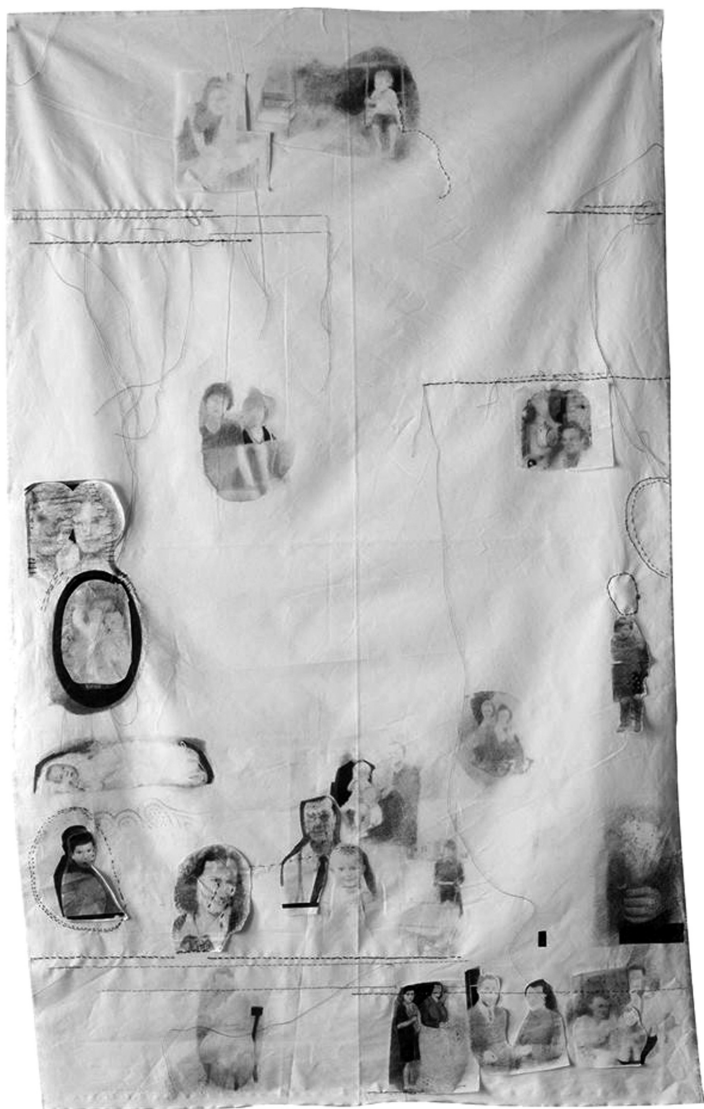
Amikor a mások emlékezetére hagyatkozó önelbeszélés átvált a saját emlékezet diktálta narrációra, távlat nyílik a családtörténet megismerésére, a XX. század történelmére, a legintimebb élmények taglalására. Az agyban növekvő tumor produkálta roham drámai leírását oldja a szerző visszaemlékezése, pl. hogy hol, milyen alkalmakkor volt kénytelen nadrágjába üríteni, és miként kezelte az adott helyzetet. Ez a neuralgikus eseménytörténet kétszer is megjelenik az elbeszélésben, annak leírása pedig, hogy miként járt egy cukrászda illemhelyén a kemény székrekedéstől szenvedő kislányával, a szülő tehetetlensége, a probléma megoldásának drámaisága és feloldása mellett szinte

kabarészerű helyzetkomikumot teremt. Szilasi halálos betegen is szórakoztató. És magánéletének az olvasó elé tárása során őszinte, nem játszik szerepet, legfeljebb annyit, amit a tényeket egybeszálazó fikció megkövetel.

A kötet címének magyarázata pedig a következő: „A műtét után egy héttel kerültem haza. Úgy gondoltam, Luther Márton *Asztali beszélgetései* kellően egyszerű stílusúak és eléggé kicsiny részekből állnak ahhoz, hogy meg tudjam érteni őket. Luther elsöprő erővel fordítja ki a sarkaiból Európa hitét, az pedig külön örömet okozott, hogy a kutyajának az volt a neve, hogy Tölpel, magyarul nagyjából: Tökfej. (Amikor Tölpel a tekintetét a feléje nyújtott húsdarabra szegezve hosszan és kitartóan várakozott, Luther így sóhajtott fel: Bárcsak úgy tudnék én imádkozni, ahogyan ez a kutya figyeli a húst!)” (117–118. o.)

Szilasi úgy fürkészte magát, ahogyan Tökfej figyelhette a húst. Elbeszélte történetét, ám meggyőződése szerint nem minden elbeszélhető: „El nem mesélhető történetekkel vagyok tele. Ezekről az el nem mesélhető történetekről néha azt gondolom, éppen ez vagyok én. A történetek, amiket el tudok mesélni, csak a produktumok, termékek, az eredmény. De amit az el nem mesélhetők tesznek lehetővé. Kikényszerítenek belőlem, és mit. A ráismerést, hogy ezt se és ezt se mondhattam el.” (92. o.) Szerintem ebben a könyvében, annak az önfegyelmű mondatának ellenére, hogy „Ne áss túl mélyre, mert nem tudod, mit találsz.” (92. o.), pontosan azt a nyelvet találta meg, amivel elbeszélhetővé tette az elbeszélhetetlent.

(Budapest, 2018, Magvető Kiadó)

Időrajzok